

Irk Ferenc

A globalizáció fogalma, hatása az európai térségben, különös tekintettel hazánk helyzetére

A globalizáció fogalma, múltja, jelene és jövője

A globalizáció mint fogalom, egyesülést, eggyé válást, valamilyen, a maga belső elvei alapján kialakított egységes felépítettség létrejöttét jelenti. *Államtani* oldalról nemzetközi integrációt, szabványosodást jelent, mind a gazdaság szereplőire, mind az állampolgárokra nézve. Magába foglalja továbbá azt is, hogy a modern államok kezdenek hasonlatossá válni egymáshoz, tehát az államok strukturáltsága is közeledik egymáshoz. A globalizáció legjobban a *gazdasági* szempontok alapján közelíthető meg, ezért a tárgyalt jelenség a maga legtisztább formájában, ebből a nézetből tárgyalható és értelmezhető. Ha vizsgálódásunkat ilyen irányból kezdjük meg, akkor a globalizáció kiterjesztésében a *profitmaximálás* lehet a gazdasági társaságok, általánosabban véve: a gazdaságok fő mozgató rugója. A termelés kitelepítése a centrumországokból a perifériákra költségcsökkenést, hatékonyság növekedést és rugalmasságot biztosít a multi- és, transznacionális vállalatok számára, amelyek a globalizáció legfőbb nyertesei, és ezért, élharcosai is.

Tekintettel arra, hogy a globalizáció szoros kapcsolatot jelez a multi- és transznacionális cégeknek a 20. század utolsó évtizedeitől számítható rohamos növekedésével és gyarapodásával, ezért *egész régiók sorsát határozhatják meg* az e körbe tartozó vállalatok befektetési döntései, amelyek az érintett területeken munkahelyeket, fejlődést, megelégedettséget, és mindezeket keresztül hálás szavazóbázist jelenthetnek a helyi politikusok számára. Ennek tudatában a transznacionális vállalatok hallatlan nyomásgyakorló és érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek az államokkal és azok kormányaival szemben.³²

A *pénzügyi szektor* főként a tranzakciók idejének radikális csökkenésével ugyanígy nyertese a fenti folyamatoknak. Ráadásul a bonyolult műveletek rövid időn belül elvégezhetőek, miközben extraprofit is realizálható. A korábbi piaci mechanizmusok átalakulóban vannak, és új reflexek vannak születőben. A hiteles információ birtokosa a megfelelő időben és módon meghozott döntéseivel hihetetlen változások előidézésére képes. A gazdasági és pénzügyi folyamatok egyre nagyobb mértékű összekapcsolódása miatt a világban egymástól távol eső gazdaságok is képesek közvetve hatást gyakorolni egymásra. Ez nagymértékben gátolja a folyamatok átláthatóságát, kiszámíthatóságát és ellenőrizhetőségét.

A globalizáció *társadalomelméleti fogalma* nem új, merev (világ-) hatalmi szerkezetet jelöl, hanem *a társadalmi cselekvés új keretét és közegét*, amelyben a gazdaság, a politika, a kultúra és rajtuk kívül a társadalmi cselekvés összes többi szereplője (aktora) saját viszonylatait új és

³² A globalizáció fogalmáról és a szervezett bűnözéssel összefüggő jellemzőiről részletesen ld. pl. Ziegler, J. (1999).

precedens nélküli módon eredendően globális összefüggésekben *alakítja*. A „globális” jelző eredeti jelentése a „földkerekség egészére kiterjedő”. Ez a meghatározás azonban – korunkat jellemző módon – már eleve elsősorban nem geográfiai vagy fizikai, hanem *sajátos funkcionális, politikai és értékmozzanatokot foglalt össze*.³³

A *globalizációs változások társadalmi-gazdasági következményeinek* már a második világháborút követő, első világbeli, sokak szemében csodaszámba menő, jórészt a Marshall-segély kedvezményezettjei körében létrejött gyors gazdasági fejlődés, ezzel együtt a társadalom viszonylag széles rétegének anyagi helyzetében bekövetkezett gyors és kedvező változás „ágyazott meg”. A háború nyomorát – főleg Európa nyugati felén – a jelentős pénzügyi támogatás biztosítása mellett is csak úgy tudták mintegy egy-másfél évtized alatt jólétté transzponálni, hogy tömegesen alkalmaztak *vendég-munkaerőt*. A háború nyertesei az akkor még gyarmatokkal rendelkező országok Európán túl terjedő birodalmaiból, a háború vesztesei (németek, osztrákok) elsősorban Törökországból, később és az előbbinél jóval kisebb számban olasz és spanyolhonból biztosították munkaerő-szükségletüket. Akkor ennek az ember-importnak (amelynek tagjai jórészt tanulatlan vagy csak alacsonyan képzett munkaerőből és a – a törökök esetében – velük érkező, hasonló státuszú családtagjaikból álltak) későbbi következményeivel gyakorlatilag a döntési helyzetben levők közül senki nem számolt. Akkoriban csak az volt nyilvánvaló, hogy ezek az emberek gyors és főleg olcsó megoldást jelentettek az akut munkaerő-hiány felszámolására. Ehhez járult egy további előny: gyakorlatilag minden munkát elvállaltak, olyanokat is, amelyekkel egészségüket, sőt nem ritkán életüket kockáztatták. A munkáltatónak nem kellett azokat a munka- és életvédelmi biztonsági intézkedéseket megtenniük, amelyeket a honi munkások részint egyénileg, részint szakszervezeteik védőernyője alatt megköveteltek maguknak.

A *20. század utolsó évtizedének kezdetén* egy, más jellegű változás is kezdetét vette, ami különösen Európa és e térség szomszédaival kapcsolatban indított be nemhogy előre nem tervezett, de még csak néhány évvel korábban is elképzelhetetlennek tartott változásokat. A *létező szocializmus* világrendszere, mint olyan szinte máról holnapra *megszűnt*, a vezető erőnek számító Szovjetunió éppúgy, mint a térség több másik konföderációs államalakzata darabjaira hullott. Új gazdasági, politikai és katonai szövetségek alakultak, korábban nem tervezett mozgásfolyamatok indultak meg – s az átalakulás-sorozatnak még korántsem vagyunk a végén. Egyelőre csak azt látjuk, hogy ami korábban szétrobbanthatatlanul egybetartozott, az a szemünk láttára több részre szakadt, ugyanakkor az új szövetségeknek legfeljebb még csak a kezdeti jelei mutatkoznak. A nemzeti szuverenitás eszméje, a felvilágosodás időszakát nem számítva, korábban soha nem látott méreteket öltött nagyhatalmi és kistrégiós szinten egyaránt, ami nem épp a gazdasági globalizáció megállíthatatlannak tűnő folyamatába illeszkedő jelenség.³⁴ Miért van mégis így? Azért, mert az állam szinte korlátlan eszköz a hatalmasok kezében, s ez az oka annak, hogy az államok vezetői a legkonzervatívabbaktól a leghaladóbbakig szinte egységesen fordulnak szembe ezzel az eszmével. És a következmény? „A világ jelenlegi formájában szerkezetileg és politikailag egyszerűen kormányozhatatlan.”³⁵

³³ Kiss E. (2007). A globalizáció és a modernizáció részletes áttekintését ld. Findlay, M. (2008). 1-38. pp. Maga a fejezet címe is tartalmazza az itt fellelhető számos szakirodalmi forrás rendszerezési elvét: The new globalisation – modernity to risk societies.

³⁴ Peccei idézi egyetértőleg Arnold J. Toynbee szavait, aki szerint a szuverenitást „legfőbb vallásukká emelték az emberek. Moloch-szerű főistenük oltárán készek föláldozni gyermekeik, önmaguk, embertársaik életét, ha egy hagyományos háború nukleáris háborúvá fokozódik.” Peccei, A. (1984). (117. p.)

³⁵ Peccei, A. (1984). (120-121. pp.) Ő hangoztatja: „... a szuverén államhoz ragaszkodni nem csak veszedelmes, de indokolhatatlan és szerfölött nevetséges is a mai modern korban.”

Már itt megjegyzem: a prognózisokat illő kétkedéssel fogadni, mert az eddigiek nemigen váltak be. (Elég, ha csak a Szovjetunió zűrzavaros éveiben sokak által megjövendölt tömeges Nyugatra-vándorlásra utalunk, amiből nem lett semmi. Illetve valami egészen más következett: a katonai hatalom gazdasági erővé transzformálódott, s orosz katonák helyett gazdag üzletemberek átláthatatlan kapcsolatrendszere hálózta be a mai Európát.)

Célszerű röviden arról is megemlékezni, hogy a 20. század utolsó évtizedei óta eltelt idő során – nem utolsó sorban épp a globalizációval összefüggésben és annak hatására – milyen változásokon mentek keresztül a volt szocialista országok társadalmi és gazdasági rendszerei, s hogy ez a változás milyen világbeli átalakulásba illeszkedik bele.

Különös változáson ment át *Kína*, amelyik formálisan kommunista uralom alatt van mindmostanáig, ugyanakkor a jól kitalált különleges gazdasági övezetek, valamint az anyaországhoz a bérleti szerződés lejártával „visszatért” egykori brit és portugál gyarmatok speciális státuszának biztosításával megalapozta a „fából vaskarikát”: a piacgazdasági elemekkel vegyített tervgazdaságot, ami a centralizált államvezetéssel párosuló egyéni boldogulás lehetőségét kívánja biztosítani. (Lehet, hogy egykor majd ebből fog kifejlődni a demokratikus szocializmus sokak által remélt, de mindmáig csak utópiaként dédelgetett álma?)

Közös vonása a jelenleg is elnöki túlhatalommal, jórészt kézi vezérléssel centrálisan irányított *szovjet utódállamok*nak, (de ebből a szempontból ide sorolható *Kína* is) hogy a világgazdaságban játszott szerepük áttekinthetetlen. A hagyományok – így az egyéni érdekek minimális szinten tartása, az emberi élet, egészség kockázata iránti érzéketlenség (szmog, bányaszerencsétlenségek) – a megváltozott körülmények között is sajátosságai maradtak ennek a régióknak, s ezzel rokon vonásokat mutat – Japán kivételével – az egész *Távol-Kelet*, ahol az élet a honpolgárok számára sokkal kockázatosabb, mint a világ más térségeiben. Ide soroljuk az emberi munkaerő kizsákmányolását is, ami fogalmaink szerint a Középkorra jellemző, a rabszolgamunkától nem sokban különböző tevékenységeket, ide értve a gyerekmunkát is.

Az pedig az ún. „fejlett világ” gazdaságirányítóira vet nem túlságosan barátságos fényt, hogy ezt a helyzetet nemhogy elfogadják, de az első világ olcsó termékekkel való ellátása érdekében a munkahelyek áttelepítésével kifejezetten ösztönzik, nem törődve azzal, hogy így a korábban viszonylagos jólétben élők jelentős része munkanélkülivé válik, s ezáltal életminőségének – önhibáján kívül – jelentős csökkenését kénytelen elviselni.

Realitásként célszerű tudomásul venni, hogy a határok átjárhatósága (már ahol ez biztosított, de ahol legálisan nem az, ott is a folyamat – bármiféle kockázat vállalásával, de – feltartóztathatatlanul zajlik) olyan folyamatokhoz vezetett, amelyek eredményeképp ma már sokszáz-millió vagy talán milliárdos nagyságrendben beszélhetünk emberekről, többé-kevésbé együtt maradó vagy szétszakadó családokról, újra alakuló és folyton változó közösségekről. Őket – találó kifejezéssel – „globál nomádoknak” nevezhetjük.³⁶

³⁶ Aas, K. F. (2007.b.). 29-30. pp.

Társadalmi-gazdasági változások az ezredfordulón

A gazdasági folyamatok által inspirált társadalmi változások a korábbról jól ismert filozófiai tételnek: a mennyiségi változások minőségi változásokba való átcsapása törvényszerűségének megfelelően zajlik. Az utóbbi néhány évtizedben két szempontból azonban a korábbi folyamatok bizonyos mértékben „mutálódtak”. Egyrészt az eddigi jellemző vonásokat magukon viselő folyamatok felgyorsultak, másrészt a változások – épp emiatt – a korábbiaknál gyakrabban vezetnek arra az eredményre, hogy az emberek nem vagy csak megkésve képesek alkalmazkodni e folyamatokhoz. Szűkül azok köre, akik idejében és helyesen mérik fel a folyamatok lényegét, s sikeres beilleszkedésükhöz jó stratégiát képesek kialakítani.

Témánk szempontjából fontos annak világos felismerése, hogy a tudományos-technikai fejlődés egyrészt, a kapitalizmus profitorientáltsága másrésztől tömegesen tette szükségtelemmé a szakképzetlen, iskolázatlan munkások – korábban szintén megbecsült dolgozóként való – százezreinek alkalmazását. Ebben a csoportban a változások különösen súlyosan érintették Magyarország legszámosabb kisebbségét: a *cigányokat*.

Emiatt igaztalanok azok a vádak, hogy az emberek jelentős része – nemcsak Magyarországon, de a volt szocialista országok mindegyikében – nem méltányolja kellően a változásokat, a szabadság ívét, azt, hogy a bezártságot a szabad utazás lehetősége váltotta fel, megnyílt előtte az egész világ, szabadon beszélhet, szidhatja a rendszert – és a sor hosszan folytatható. Mindezek a *szabadságjogok fontosak*, megbecsülendők és értékelendők, csak épp *az emberek egy jelentős részét nem érdekli, mert nincs módja élni velük*. Épp ezért az ő számukra ez nem érv annak érzékeléséhez, hogy érdemes a zárt, nemzetállami diktatúra helyett nyitott társadalomban, demokráciában élni. (Ezt minden demagóg „hordószóonok” gondosan be is illeszti a maga érvrendszerébe, s nem kevesen vannak olyanok, akik az említett okok miatt hisznek is nekik. Minél nagyobb a társadalmi egyenlőtlenség, minél többen vannak „lent”, annál sikeresebb ez a manipuláció.)

Ugyanakkor azt is jól látja a kudarcok sorozatát átélő ember, hogy a „*letűnt világ*” számos *jellemző vonása* – változatlan vagy módosult formában – *tovább él*. A teljesség igénye nélkül közéletünknek ezúttal csak két ismert vonására utalok. Ezek egyike a *döntések átláthatóságának hiánya*. A transzparencia-hiány a rendszerváltás előtti évtizedekben (és nem csak a kommunista hatalomátvételtől kezdődően, hanem már azt megelőzően) is megvolt, csak akkor erről nem illett, vagy nem volt szabad beszélni. *Korrupciós botrányokat* a hatalom zárt körben rendezte le, a lakosságnak kevés tudomása volt erről, s ha volt is (lakáskiutalások, orvosi hálapénz), azt lényegében az állam-működés természetes velejárójának tekintette.³⁷ Nem működött e régióban a Transparency International helyi szervezete, következésképpen korrupciós listák sem keletkeztek, s a szocialista országokat nem rangsorolták nemzetközi normák alapján.

Ehelyütt azonban le kell szögeznünk: a *transzparencia hiánya súlyos kockázatot jelent a demokráciákra*, a normális és egészséges állam-működésre, mert rejtve maradnak olyan kapcsolatrendszerek, amelyek végkifejletükben a *maffiaszerű államműködés melegágyai*.

³⁷ Ld. erről részletesen: Kránitz M. (1979) ; Kránitz M. (1988) ; Kránitz M. (1995) ; Kránitz M. (1996).

A globalizáció jelentőségének megismerése elválaszthatatlan a rizikótársadalom lényegi ismérveitől. Ezzel összefüggésben szükséges kiemelni, hogy a 20-21. század fordulóját még egy, a kockázatok jellegének megváltozásához vezető, történelmi méretekben is jelentős átalakulás jellemezte. Ez pedig a *bipoláris világ megszűnése*, a két világhatalom mintegy félévszázados versengésének lezárulása, ami a katonai fenyegetettség lényeges csökkenésére vezetett. A 20. század második felére, egészen a 90-es évek kezdetéig, leginkább az volt a jellemző, hogy a két nagyhatalom óriási méretű hadsereggel és fegyverarzenállal biztosította a világbékét. A szovjet világbirodalom összeomlása történelmi fordulópont volt ugyan, ami azonban ugyanakkor nem jelentette azt is, hogy a világ veszélyeztetettsége csökkent, csupán azt, hogy egyes, csökkenő vagy megszűnő kockázatok helyébe mások léptek. A világ izoláltságának feloldása, a „mi” és az „ők” gondolkodásmód felszámolása, az ezzel kapcsolatos védelmi stratégiák leépülése *minden korábbinál nagyobb lehetőséget biztosított* más, korábban épp *e korlátok miatt nehezen érvényesülő kockázatok széles körben való elterjedésének*.³⁸ Ebben elsősorban a történelmi folyamatok, ezeken belül is főként a határok leomlása, a szabad utazási és kommunikációs lehetőségek, s ezáltal a *globalizáció világméretűvé terebélyesedése játszott fontos szerepet*. Mindezek eredményeképp a megelőző időszakhoz képest sokkal nagyobb jelentőségre tettek szert olyan cselekmények, mint a „határokon átívelő bűnözés”, a „terrorizmus”, és az ezek köré szerveződő „bűnelkövetési formák”. Más hangsúlyt kaptak olyan cselekmények is, mint a „korrupció”, a „pénzmosás”. A biztonsági szakembereknek máról holnapra azzal kellett szembesülniük, hogy míg régebben egy vagy néhány országon belül kellett bűncselekményeket és azok elkövetőit felderíteniük, addig a bűnözés egypár éven belül annyira átalakult, hogy a bűnelkövetők nem különülnek el az állampolgárok többségétől, hanem köztük és velük együtt élnek, dolgoznak. Épp ezért a *rizikó a korábbinál diffúzabbá* vált. Ez viszont egyáltalán nem jelenti azt, hogy a jelenlegi kockázatok kevésbé veszélyesek az eddigieknél. Ellenkezőleg! Épp ezért a bűnözéskontroll az utóbbi évtizedekben – mind nemzeti, mind nemzetközi vonatkozásokban – gyökeresen új kihívásokkal szembesült.³⁹

A *globalizáció* körülményei a korábbi rendteremtő és rendbiztosító szisztémákat részben vagy egészben működésképtelenné tették, azok nagy része érvényét veszítette. A hierarchikusan strukturált (rendezett) elvek mentén felépülő és működő társadalmak átalakulnak, a rend diffúzzá változott és a rend – rendtelenség állapota váltakozik. Ennek viszont az a következménye, hogy megnő a ki nem próbált *új rendezőelvek kockázata*, s a rizikótársadalomban ezért egyre gyakrabban *bizonytalan kimenetelű folyamatok* játszódnak le.

A posztmodern kor és a bűnözés

A globalizáció korszakában részint az *erőfölény* kíméletlen érvényre juttatása, részint a kompromisszumos, az *érdekekre ható befolyásolás* a két fontos magatartás-szabályozó technika. Mindkettőnek megvannak a korlátai. Azt már a múltba tekintve is tudhatjuk, hogy az *erőfölény* totális alkalmazása – különösen hosszabb távon – *visszaüthet* arra, aki azon fáradozik, hogy mást mindenáron legyőzzön, uralma alá gyűrjön, vagy éppenséggel

³⁸ A globalizáció és rizikó összefüggéséről ld. : Marx, R. (2008). (164-165. pp.) Itt Rainer Marx arra hívja fel a figyelmet, hogy amennyiben a nyertesek és vesztesek közötti ellentéteket nem vesszük figyelembe: a kockázatok körét tovább bővítjük, s a két, egymástól mindinkább eltávolodó réteg szellemi-morális különbözősége politikai következményekkel is jár. Ld. még morális dimenzióban, úgymint szolidaritás és igazságosság: Marx, R. (2008). 175. p.

³⁹ Részletesen ld. Flyghed, J. (2005).

megsemmisítsen. Igaz ez a társadalmi élet minden területére, a katonaitól kezdve a gazdaságin át a tudományos szféráig.

A jövőbe tekintve pedig azt figyelhetjük meg, hogy egyre *szűkül* annak az innovációs eszköztárnak a köre, amelyik alkalmas a tartós *felülkerekedésre*. Következésképp a mindenkori hatalom (állam, államok szövetsége, különféle világrendszerek) mind kevesebb befolyással bír a változásokra, s miként azt *Ulrich Beck* és elvbarátai évtizedek óta mondják-hirdetik: *az állami kényszer megreked a tűzoltásnál, az aktuális, azonnali veszélyek elhárításánál*. A távlatos célok csak deklarációkban, de nem cselekvési programokban, s még kevésbé annak a csekély számú programnak a végrehajtásában nyilvánul meg, amiben az eltérő érdekeket felvonultató állami képviselők meg tudtak állapodni. Mert a cselekvés előli menekülés „ösztone”, tehát a valójában rossz tett önigazolás formájában történő „megszépítése” még mindig sokkal erősebb ösztönző ereje a politikusoknak és a szolgálatukba szegődött tudósoknak, mint a valósággal való szembenézés.⁴⁰

A globalizáció és bűnözés-prognózis összefüggéseinek vizsgálata során megkerülhetetlen annak a kérdésnek a feltevése, hogy milyen jövő elé néz maga a globalizáció, s ennek függvényében vajon miként alakul a társadalmak és emberek viszonya környezetéhez. Ebből a megközelítésből figyelemre méltó *Kiss Endrének* számos gondolata.⁴¹ Opuszában felhívja a figyelmet mind magának a globalizációnak, mind a ma embere szerepének számos ellentmondására. Így ír: „A *homo globalicus* az egyik nap a *civilizáció középpontja*, akinek kegyeiért a nagy termelési rendszerek és médiumok versengenek, a másik nap *pária*, akinek formális szabadságjogai jottányit nem akadályozzák meg társadalmi lecsúszását vagy akár teljes társadalmi megsemmisülését.” Úgy véli, hogy a mai viszonyok között már nem lehet arról a fajta fogyasztói társadalomról beszélni, aminek dimenziói a múlt század hatvanas és hetvenes éveiben kialakultak. Ebből pedig az is következik, hogy a tudat nem felel meg a létnek. Ennek része az a megfigyelés, hogy „a posztmodern értékvilág kifejezetten akadályozhatja a mindennapi tudatot a globalizáció életvilágának helyes felismerésében és azonosításában.” Az is megállapítható, hogy a globalizáció szerves velejárója a válság, ami elsőként a 2007-2008-as években vált nyilvánvalóvá. *Kiss Endre* szerint a 21. század első évtizedének első felében véget ért az egypólusú világ, amelyik helyét két- vagy többpólusú világnak adta át. Épp ezért a „globalizáció jelene minden prognózis kiindulópontja. Ezt a jelent aktuálisan három hatalmas elem határozza meg. A globalizáció alapvető meghatározásain (1) kialakuló világválság (2), amely az egypólusú világ utáni helyzetben (3) teljeseedik ki.” A globalizáció nagy ellentmondások hordozója. Így ugyanazt a változást az egyik ember lehetősége kibővítéseként, a másik épp fordítva: a túlélés megnehezüléseként éli meg. *Kiss* hangsúlyozza, hogy a globalizáció „jóval erősebben támogatja a versenyképes egyént, mint a formációba rendezett egyéneket”. Végül, témánk szempontjából érdemes ide idézni azt a megfigyelését, ami szerint „a globalizáció kiszabadítja az aktorokat az állam fennhatósága alól, miközben az állam történelmi korszakokat átívelő kötelezettségeit a globalizáció egyetlen aktora sem veszi át.”

⁴⁰ Ennek példáit láthatjuk a klímakonferenciák sivár „eredményeiben”. Az alkalmazott stratégia pedig megmutatkozik az egyes emberek döntéseiben is. Ld. erről bővebben az Amerikai Pszichológiai Társaság ötletgyűjteményét a jelenlegi felfogás megváltoztatására, a személyes felelősség vállalására. Bővebben: *Oravec* El. (2009).

⁴¹ *Kiss Endre* (2012).

Globalizáció és kriminalitás

Számunkra a *globalizáció kriminogenitását firtató hipotézisek és megállapítások*, az ezeket magyarázó összefüggések különösen jelentősek. Így figyelemre méltóak azok, amelyek a szabadkereskedelem fellegréből, az USA-ból érkeznek, és empirikus megállapításokra alapozott összefüggéseket tartalmaznak.

Már korábban utaltam arra, hogy a globalizáció egyértelműen *növeli a vagyoni különbségeket*, és ez a társadalmi struktúrákban milliósámra *okoz hátrányos helyzeteket*. Ennek közvetlen kapcsolata a kriminalitással régóta ismert, hiszen a *strukturális egyenlőtlenségek* előrevetítik a bűnözés és az erőszak terjedését.⁴² Tehát *a globalizáció az egyenlőtlenségek növekedése által a társadalmi dezorganizáció és az erőszak melegágya*.⁴³

A globalizáció és a társadalmi egyenlőtlenségek összefüggésével foglalkozó szociológusok *egyetlen gyógyírt* látnak a mindinkább eszkalálódó erőszak megfékezésére: *a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentését*. Nem kevesen vannak azon a véleményen, hogy a társadalmi béke elsősorban azokban az országokban biztosított, ahol a különféle társadalmi rétegek jövedelmei közötti különbségek a legkisebbek. Ez természetesen rávilágít a neoliberais kapitalizmus eszméjének csődjére.⁴⁴

A posztmodern korban a *kontrollrendszerek* is jelentősen megváltoztak. Ennek elméleti megalapozásaként induljunk ki abból a nehezen cáfolható tényből, miszerint az emberek feletti *formális és tényleges kontroll* lehetősége az elmúlt évtizedekben jelentős átalakuláson ment át. A globalizáció egyik fő kérdése, hogy egy országot, egy régiót, egy földrészt ki tart *tényleges* ellenőrzés és befolyás alatt, vagy éppenséggel ki látja át, ki képes leginkább befolyásolni a jövő alakulását. Akinek *legjobb áttekintése* van az embereknek, azok bizonyos csoportjainak részint jelenlegi helyzetéről, részint a viselkedésük legfőbb motívumairól, többnyire annak van legnagyobb esélye arra is, hogy a jövőt befolyásolja.

A posztmodern másik jellemzője az értékekkel kapcsolatos *bizonytalanság*. A biztonságban és biztonságérzetben összegezhető *közérdek* foglal helyet az egyik oldalon, a *társadalomra veszélyesség* manifesztálódása: a *társadalmi károkozás* jelenik meg a másik oldalon, a kettő között pedig óriásira duzzadt szürke zóna található, amelyen belül helytől és időtől, politikai és gazdasági helyzettől, erőviszonyoktól függően kerülnek tettek és magatartásformák hol az egyik, hol a másik végponthoz közelebb. A tapasztalatok azt mutatják, hogy egyre inkább azok a cselekvések sorolódnak a nyerők közé, amelyek sokak rövidtávú érdekeit jól szolgálják, mégpedig egyre inkább függetlenül attól, hogy az államok vagy azok kisebb-nagyobb csoportja kedvező vagy kedvezőtlen értéktartományba sorolja-e be őket. Ezért látszanak pl. kiirthatatlanoknak a globális bűnözés bizonyos megnyilvánulási formái – mint erről a későbbiekben még szó lesz. Épp emiatt nincs az államoknak – még összefogásuk által sem – nyerési esélyük (legfeljebb hatás-csillapító lehetőségük) a széles spektrumban

⁴² A szakirodalom erre már rég felhívta a figyelmet. Gillespie – viszonylag korai – ezirányú figyelmeztetését két szerző idézi, nevezetesen: Blau, J. R., & Blau, P. M. (1982), továbbá Messner, S. F. (1989).

⁴³ Ennek részletes, konkrét Észak-, Közép- és Dél-amerikai példákkal illusztrált elemzését ld. Gillespie (2006). (33. és köv. pp.)

⁴⁴ A kapitalizmus morális csődjére világít rá – mások mellett – Reinhard Marx, aki monografikusan dolgozta fel névrokna munkásságának máig ható érvényesülését, Karl Marxtól teljesen elütő világnézeti alapon, ám ugyancsak a jelen globális világ jövőjére való kitekintéssel. (Ld.: Marx, R. (2008).) Idézi a korábbi német köztársasági elnöknek, Horst Köhlernek még mint a Nemzetközi Valutalap elnökeként elmondott beszéde egy részletét. Eszerint: „A jólétből keletkező haszon extrém egyensúlytalanság formájában történő elosztása mindinkább fenyegeti a politikai és szociális stabilitást.” Vö.: Marx, R. (2008). 25. p.

gazdasági érdekeket szolgáló szervezett bűnözéssel szemben sem. Ez utóbbi bűnözési formában tevékenykedő csoportok ugyanis – az uralkodó elképzeléssel szemben – nem valamely szűk kör vagyoni gyarapodását, hanem részint széles rétegek reális szükségleteinek kielégítését szolgálják, részint nagy tömegek egyetlen biztos megélhetési forrásaként funkcionálnak. *A jóléti és a szegénybűnözés így fonódik szervesen egymásba.*

Már az előbbiekből is levonható az a következtetés, hogy az értékzavarok következményeképp csökken mind az intézményi, mind az egyéni felelősségvállalás spektruma. Ez különösen „könnyű eset” a volt szocialista országokban szocializálódott embereknek, hiszen akkor az volt a „pórnép” egyik vezérszava, hogy ami mindenkié, az valójában senkié. Már ebben az időben gyökeret vert az intézményes (és intézményi) felelőtlenség, amit az akkori hatalom a társadalmi tulajdon prioritásának hangsúlyozásával próbált meg eliminálni. (Kevés sikerrel.) A privatizáció ma már jól ismert technikája nemhogy csökkentette, hanem egyenesen növelte a korábbi morális beállítódást. Van, aki úgy véli, hogy ennek is szerepe van abban, hogy „a kollektív felelőtlenségnek új változata rajzolódik ki a globalizáció egyes szintjeinek eltérő felelősség-, kompetencia- és jogosítvány-elosztásában is.”⁴⁵ Ez pedig arra is visszavehető, hogy a globalizált világban – *Deák István* szerint – a „gazdaság uralja a társadalmat, a politika pedig a gazdaság érdekeit érvényesíti.”⁴⁶

Nem tűnik alaptalannak az a feltételezés, hogy az imént említett felelőtlenség – túl magának a globalizációnak alapjellemezőin – jelentősen járul hozzá a határokon átnyúló korrupció elterjedéséhez, ahhoz, hogy „globalizálódó világunkban a korrupció – határokat nem ismerve – nemzetközi méreteket öltött és ez valószínűsíti a nemzetközi kapcsolatok meglétét.”⁴⁷ Tekintettel arra, hogy „a releváns kutatások szerint, az állami döntéshozókat már nem kell korrumpálni ahhoz, hogy a közjó (pro bono) ellenében magáncélokot szolgáljanak, hiszen ez már eleve a pozícióba való bekerülés alapfeltétele volt”, Magyarországon (is) a „a korrupció új minőségi szintre lépésének” tanúi vagyunk. Ebből az állapotból kedvező irányú elmozdulás a jövőben már csak azért sem várható, mert „érdekes módon, ha valamely politikus jól látja el a közösségi funkcióit, akkor jónak fogják tartani a választói, még akkor is, ha egyébként korrup”.⁴⁸

A most említett és a hozzá hasonló, a globalizációval összefüggésbe hozható, új minőséget produkáló bűncselekmények elterjedésével márcsak azért is nehéz szembeszállni, mert a *kriminálpolitika* abból az *előfeltevés*ből indul ki, hogy az állam polgárainak többsége normakonform személyiségjegyeket mutat fel, s csak egy kisebbség az, amelyik deviáns, öntörvényű.⁴⁹ Azt is feltételezi, hogy vannak ugyan ingatag emberek, akik legszívesebben rossz útra térnének, ám jellemük nem eléggé erős ahhoz, hogy – amennyiben állami fenyegetéssel kellene szembe nézniük – eredeti elhatározásukat végre is mernék hajtani. Ezért – egy sajátos előny-hátrány vagy költség-haszon elemzés után – inkább választják a jogkövető magatartást, mint a

⁴⁵ Kiss Endre (2012)

⁴⁶ Deák István (2012).

⁴⁷ Deák István (2012).

⁴⁸ Deák István (2012)

⁴⁹ Ebben a (tév)hitben jelentős szerepet játszik az a tény, hogy – kivételektől eltekintve – a hatóságok álláspontjukat a tudomásukra jutott jogsértések ismeretében alakítják ki, a látencia körébe tartozókat nem veszik tekintetbe. Pedig valamennyi idevonatkozó kutatás azzal a megállapítással zárul, hogy a statisztikai nyilvántartásba kerülő jogsértések csak a jéghegy csúcsát jelentik, a többségről a döntéshozóknak nincs tudomásuk.

jogsértést. A feltételezések közé tartozik az is, hogy a társadalom többségének erre a tabu-megerősítésre szüksége van. Sőt egyenesen elvárja az ő képviselőjére szerződött államtól, hogy az egyértelműen deklarálja: mit szabad és mit nem szabad tennie.⁵⁰

Tegyük hozzá: ez utóbbi kriminálpolitikai vélelemmel feltétlenül egyet lehet érteni. A baj csak az, hogy egyre nehezebb a kívánalomnak eleget tenni. A posztmodern társadalom egyik jellemzője épp az, hogy az embereket, de az államok vezetőit is mind gyakrabban hozza olyan helyzetbe, amikor a fehér (a jó) és a fekete (a rossz) mezője egyre ritkábban látszik egyértelműen, viszont a kettő közötti átmenet (azaz a szürke zóna, a fehér és fekete közötti átmenetek széles skálájával) mind jellemzőbbé válik. Az sem ritka, hogy egy jelenség, ami korábban a fekete tartományban volt, egyszer csak elkezd kiszürkülni, s bizonyos idő után fehérre válik (valamennyi dekriminalizációs folyamat ezt az utat járja végig). Az ilyen cselekmények kapcsán természetesen az előbbi felsorolás első és második pontjában körülírt feltevések is megkérdőjeleződnek.

Ehhez a változáshoz társul az, az embereket mind gyakrabban érő élmény is, hogy a felettük gyakorolt *kontroll* több irányból hat, ám ezek egymásnak nincsenek alá-főlé rendelve, s nem ritkán – az elvárásokat tekintve – ellentétesek egymással. (Például egyik elvárást erősíti a morál, de gyengíti a rövidtávú anyagi érdek, a másikat épp fordítva: erősíti az anyagi motiváció, miközben szembe megy a morális értékkel.) Az nem kétséges, hogy a bűnözéskontroll megvalósítója formálisan továbbra is az állam. Kérdőjel csupán annak a mondatnak a végére tehető, hogy az emberek feletti kontroll-hierarchiában az állam vajon milyen ranghelyet foglal el. A globalizáció körülményei között nem csak az a kérdés tehető fel, hogy *kié a tényleges kontroll, hanem az is, hogy ha legfőbb kontroll nem az államé, akkor kié az, s az államnak milyen lehetősége marad kontroll-feladatának érvényesítésére*. A kérdésfeltevés legalábbis abban az esetben mindenképpen jogos, ha az állam kontroll-szerepébe nem pusztán magát az ellenőrzést, hanem akaratának kikényszerítési lehetőségét is beleértendőnek tartjuk.⁵¹

Prognózis-szenáriók Magyarországnak

A tanulmány jelen részének elkészítése során nagyban támaszkodtam a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztály Jövőkutatási Bizottságának a 2007-ben írt tanulmányok alapján készült művére⁵², valamint e kétkötetes tanulmányt megelőzően a Jövőkutatási Bizottság elnöke által közreadott vezetői összefoglalójára.⁵³ (A jelzett forrásmunkák az interneten elérhetők.)

A kutatásvezető tanulmányából tudjuk, hogy „A Magyarország előtt álló *kihívások és lehetőségek több dimenzióban jelentkeznek*, tartalmukban, struktúrájukban és dinamikájukban is különböznek, ezért eltérő módon kell velük foglalkozni. *A készen kapott struktúrák és a megörökölt folyamatok esetében a kulcskérdés a megfelelő adaptációs képesség, illetve készség. Az adaptáció nem passzív elszenvédest, hanem aktív cselekvést igényel. Szembe kell nézni*

⁵⁰ Az ún. resztoratív igazságszolgáltatás a büntető eljárásnak és a büntetésnek további célokat is tételez. Ezek azonban kívül esnek a kriminálpolitikán, ezért ehelyütt nem foglalkozom velük. Ez utóbbira ld. bővebben: *Barabás T.* (2004).

⁵¹ Részletesen ld. *Irk F.* (2002). Természetesen, amikor bármely kormányzat az alkotmányos jogállamiság garanciáinak lebontásában mesterkedik, s a maga rövidtávú érdekeit a büntetőjog eszköztárával is megpróbálja érvényre juttatni: az ilyen megállapítás esetleg megütközést kelthet. De, mint tudjuk, minden inga előbb-utóbb visszatér központi állapotába, hogy azután az ellenkező irányba mozduljon el. Ezért az állami kontroll-monopólium hanyatlása miatti aggodalom hosszú távon megalapozott.

⁵² Nováky Erzsébet (szerk.) (2010.a) ; továbbá Nováky Erzsébet (szerk.) (2010.b).

⁵³ Nováky Erzsébet (2008). A jelzett forrásmunkák az interneten elérhetők.

a létező folyamatokkal és struktúrákkal, meg kell ismerni őket és számolni velük jövőnk tervezésénél. Ez az előrelátás hozzásegít bennünket *a proaktív szemlélet erősödéséhez*, amelynek lényege, hogy *előre felkészülünk a várható változásokra*. Így nem ellenük dolgozunk, hanem a feltételekhez adaptálódva próbáljuk megvalósítani céljainkat.

Azoknak a pontoknak a meglátása és tervezése, amelyek a bizonytalanságot hordozzák a rendszerben (hiszen a rendszer megismerésén és elfogadásán túl igényünk van annak befolyásolására is), *a proaktív szemléletmód lényege*. Itt lehetőségünk nyílik a különböző kimenetek, alternatívák összehasonlítására és értékelésére, majd egy alternatíva kiválasztására és az odavezető stratégia felépítésére. *A proaktív gondolkodás során* tehát a *célunk* nemcsak a túlélés, hanem *új, kreatív jövő felépítése*. Ez sok kérdést hordoz, hiszen helyzetünk egyik lényegi jellemzője az *instabilitás*. A várakozásainkba ezért a tervezett, kreatív jövőn túl a bizonytalanságot is be kell építenünk. A kreatív jövő felé fordulás tehát kockázatvállalást is igényel, és a kockázat mértékét kell csökkentenünk. A bizonytalanságra felkészülünk, különösen a bizonytalan események és a gyenge jelek vonatkozásában. Ezeknél a tényezőknél a jelen még csak a változás magját rejt magában. A változás mértékéről (mértékéről, irányáról és következményéről) még nagyon keveset tudhatunk. A felkészülés, a jövő előzetes kialakításának egyik legfontosabb eszköze tehát *a bizonytalanság felismerése és elfogadása*. A jövőcsírák tekintetében *a proaktív gondolkodás és a várakozások összekapcsolása különösen fontos, hiszen ún. önbeteljesítő jóslatként jövőformáló erővel bír.*⁵⁴

Az összefoglalóból kitűnően a Bizottság tagjai az *ország jövőjét meghatározó változásokat két területen* keresték. Ezek egyikebe azokat a változásokat sorolták, amelyekre *van hatásunk*, amelyeket befolyásolni tudunk, a másikba azokat a várható változásokat, amelyek jelentős társadalmi, gazdasági és/vagy környezeti *hatást gyakorolnak hazánk jövőjére*. Az első körbe sorolták pl. a bűnözés-bűnüldözés témakörét, a másodikba a globalizációt, a technikai fejlődést és a gazdaságot.⁵⁵ A témakörben a kutatásokat alátámasztja az az elképzelés, amely szerint a „jövőről alkotott elképzelések, *jövővárakozások* „húzóerőt” gyakorolnak jelenünkre. ... A félelemteli és reményteljes elvárások, azaz a *jövőlehetőségek*, és a félelmekben és reményekben megjelenő *jövővárakozások* együtt alakítják az egyéni és a társadalmi döntéseket és cselekedeteket.” „A jövőlehetőségek és a jövővárakozások megfogalmazása kapcsán a cselekvési térben bizonytalan tényezők is megjelennek.”⁵⁶

A Bizottság rögzítette azokat a *biztos kimenetelű tényezőket*, amelyeket a magyar társadalom a múltból megörökölve tovább visz magával a jövőbe. Ilyenek: a lakónépesség számának lassú csökkenése, a növekvő bevándorlás, az előregedő lakosság, a hátrányos helyzetű csoportok leszakadása, a magyar és az európai gazdaság tovább növekvő kölcsönös függősége, az állami szerepvállalás csökkenése, a természeti erőforrásaink kielégítő állapota, a növekvő iskolázottság és tudásigény, az innovatív gondolkodásmód. A jövő generációjának is számolnia kell a globális meghatározottság számos előnyével és hátrányával, utóbbiak körében a gazdasági, az ökológiai, a társadalmi, a demográfiai problémákkal, a politika színterén számos kiszámíthatatlan fejleménnyel.⁵⁷

⁵⁴ Nováky Erzsébet (2010.c).

⁵⁵ Nováky Erzsébet (2008). 4. p.

⁵⁶ Nováky Erzsébet (2008). 5 p.

⁵⁷ Nováky Erzsébet (2008). 7. p.

A Bizottság a jövővel kapcsolatos félelmeket és reményeket a vizsgált területekre összpontosítva rendszerezte. Ezt a következő táblázatban foglalta össze.⁵⁸

A vizsgált területek	Félelmek	Remények
Demográfiai folyamatok, család	Romlanak a születési arányszámok, csökken a népességszám, a családszám és az átlagos	A fiatalokban újra megerősödik a vágy a nagycsalád és a több gyermek vállalása iránt
Egészségi állapot, testi épség, életminőség	Nő az egészségügyi ellátórendszerek leterheltsége, ami a színvonal romlásához vezethet. Újabb népbetegségek jelennek meg, amelyek egy része az egészségtelen	Az egészség-tudatossággal, egészségneveléssel és a megelőzés előtérbe kerülésével javul a lakosság egészségi állapota. Előtérbe kerül az egészségügyi rendszer működési
Lelki betegségek, deviancia , viselkedési zavarok	Nő a társadalomba beilleszkedni nem tudó, nem akaró egyének , a depressziósok száma, megbomlik sokak lelki egyensúlya és a devianciák felé fordulnak. Már gyermekkorban is tetten érhető a	A közösségek felismerik a deviáns viselkedés megelőzésének fontosságát, több civil szervezet foglalkozik a betegek helyzetének javításával és a fiatalok felvilágosításával. Több figyelmet és
Testkultúra, szabadidő sport, turizmus	Csökken a lakosság érdeklődése a sportolás és az egészséges életmód iránt, 25%-kal nő a túlsúlyos, mozgáshiányos A média mozgásszegény szokások elterjedését katalizálja, közvetetten mozgásszervi betegségeket okozva.	Nő a társadalom egészségtudatossága, népszerűbbé válnak a szabadidősportok. Többgenerációs családok, kis közösségek szabadidejének kulturált eltöltésére alkalmas színterek létesülnek, ezek közösségteremtő funkcióval
Táplálkozás, táplálkozási kultúra	Az elszegényedés fokozza az egészségtelen ételek fogyasztását, különösen a hátrányos helyzetű	A magyar táplálkozási kultúra jó irányban fejlődik, közeledik a mediterrán diétához. A helyes
Kisebbségek, kiközösítettek	Romlik a kisebbségek, főleg a cigány etnikumhoz tartozó népesség helyzete, fokozódik a bevándorláshoz kapcsolódó félelem. Jelentősen megnő a funkcionális analfabéta, székélytelen fiatalok száma	A bevándorlókkal és a kisebbségekkel szemben az elfogadás és a kooperáció a jellemző, különösen a fiatalabb korosztályoknál. A hazánkban élő nemzeti kisebbségek a kulturális identitás a gyökerek
Hajléktalanok	Megoldhatatlan a hajléktalanok (re)integrációja a hajléktalan-ellátás jelenlegi intézményrendszerében. E	A hajléktalan-ellátás intézményrendszerét ésszerűen átalakítják. A közösségek emberségesen segítik
Bűnözés, bűnmegelőzés	Erősödik a politikai-gazdasági bűnözés, különösen a korrupció. Összefonódik a politikai terrorizmus és a nemzetközi bűnözés, a nemzetközi terrorizmus és a hazai bűnözés. Tovább erősödik az IT bűnözés,	Lényeges jogszabályi változtatások és a nemzetközi szervezetekkel való együttműködés kialakítása révén csökken a korrupció, javul a környezeti morál, mérséklődnek a befektetési csalások,

⁵⁸ Nováky Erzsébet (2008). 10-12. pp. A táblázatban kiemeltem azokat a fogalmakat, illetve megállapításokat, amelyek a bűnözés alakulása szempontjából relevánsak lehetnek.

A vizsgált területek	Félelmek	Remények
Bio- és géntechnológia	Láthatóvá válnak a bio- és géntechnológia alkalmazásának veszélyei, megjelennek az első negatív következmények. Az emberek számára áttekinthetetlen kutatások növelik a lakosság	A biotechnológia alkalmazásával növelik a hatékonyságot, jelentős gazdasági hasznot eredményezve. A géntechnológia széles körű alkalmazásának köszönhetően nő a termőképesség, gyorsabb az érési
Nanotechnológia	Új veszélyeket jelent a molekuláris átrendeződés. A méretek módosítása befolyásolja károsító potenciáljukat, ezért veszélyesek az emberi	Az interdiszciplináris nanotudomány az „új ipari forradalom” meghatározó tényezője lesz. A fejlesztések és alkalmazások főleg
Digitalis szakadékok	Hatalmas különbség alakul ki a társadalom különböző rétegei között, ami megjelenik és erősödik kor, iskolai végzettség és területi elhelyezkedés szerint. A	Felismert és közismert lesz a társadalom kettészakadásának problémája. A múlt tapasztalatai és az új helyzetek felismerése segíti a társadalmi összehangolást.
Nevelés, oktatás	A változások új kihívások elé állítják a nevelési-oktatási rendszert, ami félelmet kelt a szektorban. A mobil- és távoktatás csak elszigetelten jelenik meg, a hagyományos oktatási módszerek dominálnak. A	Alaposan foglalkoznak a nevelés hatékony módszereinek kialakításával. Az egyénre jellemző tanulás technikai feltételrendszere az informatika térhódításával, a mobil hálózatokhoz való hozzáférés bővülésével minőségében is
E-közigazgatás	Az e-közigazgatás kiterjedése tovább erősítheti a digitális szakadék okozta reális félelmet. A magyar lakosság nagy része (főleg az alulképzettek és a kisebbségi csoportokba tartozók)	A millenniumi generáció felnövekedésével létrejön a „digitális bennszülöttek világa”, akik eligazodnak az „e”-világban. A digitális ügyintézés a
Globalizáció	A globalizáció magában hordozza az eddig sikeresen elkerült uniformizálódás lehetőségét. A félelmek mezoszinten jelennek meg: itt ütközik össze a globalizáció újvilága a társadalommal. Megvalósul a globalizáció jelenlegi állapotának öndestruktív karaktere. Megfordítja a gazdagok és a szegények társadalmi aktivitását.	Létrejönnek és megerősödnek a globális világot szabályozni képes aktorok. Sok nemzet együtt létrehozza a nemzetközi rendőrségek, bíróságok rendszerét és azok demokratikus ellenőrzését, és elfogadja globális intézkedéseit és döntéseit. Olyan törvények globális kialakítása válik elfogadottá, amelyek az egyes államok szintjén – az ott lakók alapvetően
Természeti környezet	Szüksülnek a meg nem újuló természeti erőforrások, ijesztően romlik a környezet állapota. Erősödnek és gyakoribbá válnak a természeti katasztrófák. Az univerzális megoldásoknak nincsenek univerzális aktorai.	Nő a társadalom környezet-tudatossága, az oktatásban kora gyerekkortól kezdve nagy szerepet kap a fenntarthatóság. A fogyasztási szokások jobban harmonizálnak a környezeti igényekkel. A technikai

A vizsgált területek	Félelmek	Remények
Települések	A fejlesztések kiegyensúlyozatlanok, a területi szempontok háttérbe szorulnak a makro-stratégiák kidolgozásánál és így nőnek a területi egyenlőtlenségek , fokozódik a centralizáció. „Sivatagi katedrálisok” alakulnak ki. Újtípusú szerkezetváltási nehézségek megjelenésével új válságterületek alakulnak ki.	Várható, hogy az ország területi szerkezetében funkcionális differencialódás és bizonyos súlypontok áthelyeződése lezajlik. Megváltozik az ország határmenti periférikus területeinek helyzete az EU-n belüli határok mentén. Budapest megváltozott
Fenntartható háztartások	A fogyasztók kiszolgáltatottakká és rabjaivá válnak a bevásárló- és szórakoztató központoknak, a fogyasztói társadalom kontroll nélkül terjeszkedik. A fogyasztás kritikája erőszakos formákat ölt, megjelenik a	A jövő fenntartható háztartásaiban új fogyasztói szokások alakulnak ki. A fenntarthatóság elvét szem előtt tartják a fogyasztásban és az életér felépítésében is. Tovább terjed az
Gazdaság	Jelentős gazdasági változások hiányában hazánk gazdasági téren lecsúszik az EU legelmaradottabb három országa közé. Pénzstabilitás helyett inflációs „rángatózás” a jellemző. Rögzül az elavult import nyersanyag-, energia- és alkatrész-függő szerkezet, tartós deficit, magas infláció és munkanélküliség	Gazdasági téren megvalósul a felzárkózás az Európai Unió (akkori) legfejlettebb 15 országának átlagához a főbb makro mutatók és a modern gazdaságszerkezet terén. Hosszú távú modernizációs stratégia kerül megfogalmazásra, amelynek megvalósításában a gazdasági, politikai és társadalmi szereplők

A táblázat tanulmányozása alapján jól észrevehető, hogy hibás az a szemlélet, amelyik azt képzei, mintha a bűnözést önmagában befolyásolni lehetne mindenféle, a determináló tényezőktől független akár „tűzoltó”, akár hosszú távú, leginkább szociálpolitikai beavatkozásokkal. A bűnözés annyira komplex jelenség, hogy annak mind jövőbeli alakulása, mind e folyamatra ható tényezők befolyása csak komplex módon közelíthető meg. Tényként kell azt is kijelentenünk, hogy ennek a szemléletnek az elfogadására sem a társadalom, sem a politikai elit a legcsekélyebb mértékben sincs felkészülve. Ahogy a Bizottsági állásfoglalás is hangsúlyozza: „teljes paradigmaváltás szükséges a lakosság mind szélesebb rétegét megcélzó felvilágosító munkában. A társadalom szabályozásában nagy szerepe van a bűnüldözésnek, a szociális ellátásnak és a mentálhigiének”.⁵⁹

⁵⁹ Nováky Erzsébet (2008). 18. p. Saját, a globalizációval kapcsolatos összegező elemzésben a táblázat számos tanulságára a tanulmány-végi összefoglalóban még visszatérek.

Bűnözés-menedzselés a 21. század globalizálódó magyar társadalmában

Szinte már közhelynek tekinthető az az állítás, ami szerint a 9/11-es 2001. évi Világkereskedelmi Központ elleni merénylet átalakította a világ biztonságát. A földkerekség *államai közötti* problémák fontosabbakká váltak, mint az egyes *államokon belüli* konfliktusok.⁶⁰ Ez nemcsak a terrorizmusra érvényes, hanem ezzel egyidőben előtérbe kerültek a kockázatok egyéb formái is, kezdve a környezeti gondoktól a népvándorlásokig.⁶¹ Ezeknek a bűnözésre gyakorolt hatásait sem lehet a továbbiakban másodrendű kérdésekként kezelni. Ezért egyre inkább a *globális világ fogalmának helyét a globális világ mozgásaival kapcsolatos elemzések veszik át.* („World in motion” – „Mozgásban a világ”).⁶² Számos globális hatás mind kapcsolatainkra, mind a helyi közösségek életére, mind morális és kulturális értékrendszereinkre, minden korábbinál jelentősebb következményeket von maga után. A nemzeti határokat átlépő különféle tevékenységek, kezdve az emberkereskedelemtől, a szexturizmuson át a számítógépes kapcsolatok legkülönfélébb megnyilvánulásaiig, a helyi viszonyokat mélyebben alakítják, mint azt sokan tudni vélik. Ez a kriminológiát sem hagyja érintetlenül. Ilyen kézzelfogható következmény, hogy a szakterületen mindinkább elterjedni látszik a „mozgásban a kriminológia” (*„Criminology in motion”*) fogalom, és a mögötte meghúzódó gondolkodás-rendszer.⁶³ Ennek főként a büntetésre és a szociális kontrollra gyakorolt hatását látszik célszerűnek alaposan elemezni. Ezt célozza a *mobilitás kriminológiája* („*Criminology of mobilities*”) művelésének elindítása, ami szoros összefüggést mutat a korábban már tárgyalt ún. második modernitás tanai köré csoportosított gondolatok kriminológiai elméletbe való átültetésével.⁶⁴

Ennek a szemléletnek a gyökerei *Ulrich Beck* korábban már ugyancsak megemlített téziseiben lelhetők fel, leginkább abban, hogy *az államok elveszítették ellenőrzésüket a globális kockázatok felett.*⁶⁵

És akkor mi lesz a *feketegazdasággal*, s az államot megannyi oldalról fojtogató *gazdasági bűnözéssel*? Merthogy ez a jelenség sem áll meg egy ország határainál. Ellenkezőleg: mindinkább globális problémaként jeleníthető meg. Meggyőződésem, hogy ezekben, és a hozzájuk hasonló társadalmakra nagymértékben veszélyes cselekmények esetek többségében *büntetőjogi büntetéssel semmiféle eredményt nem lehet elérni.* Egyedül az érdekeltségi rendszer - esetleg jogon belüli, ám mindenképpen büntetőjogon kívüli - befolyásolásával lehet az érintetteket - jó esetben - az állam által képviselt többség szempontjainak elfogadására rábírni. Mindaddig, amíg erre a hatalom rá nem jön, addig nem lesz képes érdekeinket hatékonyan reprezentálni. Addig szegény és gazdag egy oldalon - *az állammal szemben* – fog állni. Így lesz ez annak ellenére, hogy a gazdag a szegény kontójára nyereszkedik, azonban ez utóbbi ezt továbbra is el fogja tűrni annak reményében, hogy még mindig hasznosabb a két ellenérdekű félnek az állammal szemben összefogni, mint a szegénynek az állam oldalára állni.

⁶⁰ National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States (2004) *The 9/11 Report*. New York: St Martin's Press. P. 517. Idézi: Aas, K. F. (2007.a.). (284. p.)

⁶¹ Ezt 2011-ben tovább fokozták a korábban többé-kevésbé stabilnak látszó Észak-afrikai és Közel-keleti muszlim országokban – az ún. fejlett országok vezetőinek többsége számára teljesen váratlanul, s egyúttal láncreakciószerűen – kirobbant „forradalmi” események.

⁶² *Inda, J.X. & Rosaldo, R.* (2002). Idézi: Aas, K. F. (2007. a.). (284. p.)

⁶³ Ld. részletesen Aas, K. F. (2007.a.). (284. és köv. pp.)

⁶⁴ Előzményeket ld. pl. *Harvey, D.* (1989). ; *Lash, S. & Urry, J.* (1994) ; *Castells, M.* (1996). ; *Bauman, Z.* (2000). Idézi: Aas, K. F. (2007.a.). (284. p.)

⁶⁵ Beck, U. (2002). (47. p.). A Beck-tézisek elemzését részletesen ld. Irk Ferenc (2012).

A globalizáció korában és a rizikótársadalom viszonyai közepette egyre több olyan norma kerül ebbe az ún. szürke zónába, amiről nehéz eldönteni, hogy a túrt vagy inkább a tiltott kategóriába célszerű-e sorolni, s ha ez utóbbiba számúzzuk, akkor milyen gyakorlatias eszközök állnak rendelkezésre ahhoz, hogy a *szándékhoz* a vonzó eredménnyel kecsegtető módszereket és *eszközöket* is megtaláljuk. *Morális értékek és értékvesztett, egyértelműen célvezérelte érdekek ütköznek* egymással, s ezek végeredményeként kell kimódolni a helyes döntést.

Gyakran *neves szakértők és tudományos intézmények támasztják alá az ellentétes nézetek egyikének vagy másikának kizárólagos helyességét*. Ezek háttérben mind gyakrabban gazdasági érdekek húzódnak meg. Ilyenkor természetesen már nem lehet a tiszta tudományosság érvrendszeréről beszélni. Azonban akkor is egymásnak ellent mondó – sokoldalúan, különféle kísérletekkel és mérésekkel alátámasztott – érvek sorakoznak fel a homlokegyenest ellentétes végkifejletű következtetések mögött, amikor az előbb említett, a tudomány korrumpálódásának nevezhető beavatkozások közel-távolban sem fedezhetők fel.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztály Jövőkutató Bizottságának az új évszázad első évtizedének közepe táján végzett kutatásáról a korábbiakban beszámoltam. Most ennek, *saját prognózisunkkal összefüggésben történő értékelésére* térek vissza. Ez annál időszerűbb, hiszen a Bizottságnak az akkor mintegy tizennyolc év (2007-2025) távlatában tervezett prognózisa az időközben eltelt hat év (2007-2013) miatt első harmadának végéhez ért. Ennyi idő elegendő lehet annak véleményezhetőségére, hogy a tudóscsoport által vizsgált területeken megjelölt *félelmek és remények* sorából melyek látszanak inkább megvalósulni, illetve inkább elveszni.

A félelmek-remények párhuzamba állítása alkalmával úgy látom, hogy valamennyi, a bűnözés szempontjából akár közvetlenül, akár csak többszörös áttételen keresztül közvetetten releváns területeken a *félelmek megmaradtak, a remények pedig nem valósultak meg*. Magyarország az *eltelt hat év alatt egyetlen változó esetében sem mutatott fel kedvezőnek értékelhető tendenciát*. Ebből megalapozottnak tűnik arra következtetni, hogy a jelen kutatás végdátumát adó újabb 7 év alatt (tehát 2020-ig) sem fog a Remények tartomány bármelyik változójában átütő kedvező változás bekövetkezni.

Ezen a helyzeten – nem prognosztizálható fejleményként – egyedül épp a rossz körülményeket és kilátástalanságot leginkább megszenvedő ún. *milleniumi nemzedék erőteljes fellépése hozhat gyökeres fordulatot*. Természetesen nemcsak kedvező, hanem kedvezőtlen irányban is. Amennyiben ennek a nemzedéknek a többszörösen hátrányos helyzetű és egyre kilátástalanabb rétegének korosztályon belüli arányát tekintve egyre népesebb része a jelenleginél is inkább gettósodik, ezzel párhuzamosan aktivizálódik, aminek folytán a társadalom többi részéhez tartozó közösségei ma még előre nem látható és ezért kiszámíthatatlan, esetleg erőszakba hajló válaszreakcióival (provokációival) lehet számolni. A milleniumi generációnak az előbb vázolttal ellentétes, esetleges pozitív aktivitása esetében a határainkon túli európai (elsősorban Uniós) erők is szerepet játszhatnak.

A *globalizáció és a bűnözés várható alakulása* szempontjából két terület igényel kiemelt fontosságot.

Egyrészt valószínű, hogy a kriminálstatisztika által eddig is nem vagy csak alig követhető, a társadalom működésének egésze szempontjából azonban nagy veszélyt jelentő cselekmények látenszen növekedni fognak. Ezeknek a folyamatoknak, az azokból fakadó társadalmilag káros cselekményeknek, jelenségeknek közös vonása, hogy nincsenek a felszínen, többnyire

láthatatlanul, lassan de folyamatosan „eszik meg” a társadalom (még) egészséges szövetrendszerét (is). Ebből a szempontból tökéletesen beleillik a második modernitás szerkezetébe, és a rizikótársadalom működési mechanizmusába. Maga a bizonytalanság, a mindennel és mindenkivel szembeni kétkedés az, ami a *társadalom normális működését lehetetlenné teszi*. Első helyen említhető ebben a körben az e dolgozatban röviden érintett *korruptió*, másodikon a *feketegazdaság* további terjedése, nemkülönben a migráció általában, az embercsempészet, illetve a csempészet. A *környezet elleni* kockázatos tevékenységek (*atomerőmű-üzemeltetés és bővítés, veszélyes anyagok és hulladékok kezelése, szállítása és tárolása*) szintén ehelyütt említhetők. Azt nem nehéz belátni, ezért nem szükséges különösebben indokolni sem, hogy a felsorolt tettek nemcsak önmagukban, hanem egymással összefonódva, hálóba szerveződve (s ez a tipikus) különösen veszélyesek a társadalomra, mert a folyamatok és azok aktorai, tettesek és áldozatok, az ő szerepjátásaiik jórészt áttekinthetetlenek.

Másrészt – feltéve, hogy nem következik be a ma még a valószínűség alacsony fokán prognosztizálható hirtelen fordulat – a *társadalmi-gazdasági leszakadás erőszakos akciókat eredményezhet*, következményeképp mind a személy, mind a vagyon elleni bűncselekmények száma jelentősen megemelkedhet. Ezt azonban statisztikai megközelítésből – miként korábban is – a mindenkori hatalmi elit saját elképzelése szerint kezelheti, végső soron kodifikációs változtatásokkal akár el is tüntetheti. Ezzel párhuzamosan továbbra is főként egyetlen eszköz bevetése várható a lakossági félelem és szorongás csökkentésére: a büntetések szigorítása, amitől azonban a társadalomra nagymértékben veszélyes cselekmények csökkenése önmagában nem várható.

Irodalomjegyzék

Aas, K. F. (2007b): *Globalization & Crime*. London: Sage Publications

Aas, K. F. (2007a): Analysing a world in motion. Global flows meet ‘criminology of the other. *Theoretical Criminology* Vol. 11(2): 283–303. pp.

Albrecht, H.-J. (2000): *Foreigners, Migration, Immigration and the Development of Criminal Justice in Europe*. In: Green, P. & Rutherford, A. (Eds. 2000). pp. 131–150. pp.

Barabás T. (2004): *Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában*. Budapest: KJK-Kerszöv Kiadó

Bauman, Z. (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press

Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2007): *Generation Global*. In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 236–265. pp.

Beck, U. (2002): The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited. *Theory, Culture and Society* 19(4), 39–55. pp.

Beck, U. (2007a): *Einleitung*. In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 7–11. pp

Beck, U. (Hrsg. 2007): *Generation Global. Ein Crashkurs*. Frankfurt: Suhrkamp

Benhabib, S. (2007): Zwielficht der Suveränität oder kosmopolitische Normen? In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 167–183. pp.

Berkovits Gy. & Lázár I. (Szerk. 1981): *Folyamatos jelen. Fiatal szociográfusok antológiája*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó

Berkovits Gy. (1976): *Világváros határában*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Blau, J. R. & Blau, P.M. (1982): The cost of inequality: Metropolitan structure and violent crime. *American Sociological Review* 47, 114–129. pp.

Castells, M. (1996): *The Rise of the Network Society*. Cambridge: Blackwell Publishers

Chan, J. (2005): *Globalisation, Reflexivity and the Practice of Criminology*. In: Sheptycki, J. & Wardak, A. (Eds. 2005): 337–355. pp.

Christie, N. (2005): *Wieviel Kriminalität braucht die Gesellschaft?* München: Beck

Deák István (2012): A hazai korrupció. In: Nováky Erzsébet & Tóth Attiláné (szerk. 2012): 100-117. pp.

- Erdei F. (1937): *Futóhomok. A Duna-Tiszaköz földje és népe*. Budapest: Athenaeum Kiadó
- Erdei F. (1941): *A magyar paraszttársadalom*. Budapest: Franklin-Társulat
- Erdei F. (1980): *A magyar társadalomról*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Fekete F. (Szerk. 1973): *Erdei Ferenc válogatott írásai és beszédei*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó
- Findlay, M. (2008): *Governing through Globalised Crime. Futures for international criminal justice*. Devon: Willan Publishing
- Finszter G. & Korinek L. (2011): Levél a kormányzó honatyákhoz. *Népszabadság*, 2011. július 9. 12. p. http://nol.hu/lap/forum/20110709-level_a_kormanyzo_honatyakhoz
- Flyghed, J. (2005): Crime-Control in the Post-Wall Era: The Menace of Security. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 6:2, 165–182. pp.
- Frehsee, D. (1999): Verschwindet der Rechtsstaat? *Neue Kriminalpolitik*, Heft 1; Jg. 11, S. 16–21. pp.
- Frehsee, D. (2003): *Der Rechtsstaat verschwindet*. Berlin: Duncker & Humblot
- Giddens, A. (1990): *The consequences of modernity*. Stanford, CA: Stanford University Press
- Gillespie, W. (2006): Capitalist World-Economy, Globalization, and Violence. Implications for Criminology and Social Justice. *International Criminal Justice Review* Vol. 16, No. 1, May 2006. 24–44. pp.
- Gorz, A. (2007): *Die entzauberte Arbeit*. In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 199–226. pp.
- Gönczöl K. & Korinek L. & Lévai M. (Szerk. 1996): *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest: Corvina Kiadó
- Green, P. & Rutherford, A. (Eds. 2000): *Criminal Policy in Transition*. Oxford: Hart Publishing
- Habermas, J. (2010): Leadership and Leitkultur. *The New York Times*, 28 October 2010. http://www.nytimes.com/2010/10/29/opinion/29Habermas.html?_r=3&pagewanted=1
- Harvey, D. (1989): *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell
- Held, D. (2007.a): *Mythen der Globalisierung*. In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 12–26. pp.
- Held, D. (2007b): *Globale Ungleichheiten*. In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 95–119. pp.
- Huggins, M. K (2000): Urban violence and police privatization. In: Brazil: Blended invisibility. *Social Justice* 27(2), 113–134. pp.

Inda, J. X. & Rosaldo, R. (2002): Introduction: A World in Motion. In: Inda, J. X. & Rosaldo, R. (Eds. 2002): 1–34. pp.

Irk F. (Szerk. 1997): Társadalmi átalakulás és bűnözés. Magyar-Német Kriminológiai Szimposium, Budapest, 1995. augusztus 20–25. Budapest: OKRI

Irk F. (2002): Globális kockázatok – diszfunkcionális kriminálpolitika. Állam- és Jogtudomány, XLII/3-4., 191–224. pp.

Irk F. (2012): Kétkedő kriminológia. A rizikótársadalom kriminálszociológiája. Bíbor Kiadó, Miskolc.

Jakobs, G. (1985): Kriminalisierung im Vorfeld einer Rechtsgutverletzung. ZStW 97, 751–785. pp.

Kermani, N. (2007): Der neue Terrorismus: Dynamit des Geistes? In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 36–56. pp.

Kiss E. (2007): Globalizáció és jövőkutatás. Új komplexitás és új tényezőségek a két terület áthatásaiban. Magyar Tudomány, 2007/9. In: <http://www.matud.iif.hu/07sze/04.html>

Kiss Endre (2012): Félelem, demokráciaelmélet, tudomány módszertan. A globalizáció jelen korszakáról. In: Nováky Erzsébet & Tóth Attiláné (szerk. 2012): 49-57. pp.

Korinek L. (2010): Kriminológia II. kötet. Budapest: Magyar Közlöny és Lap- és Könyvkiadó

Kránitz M. (1979): A korrupciós jellegű bűnözés. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola

Kránitz M. (1988): A korrupciós bűnözés. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Kránitz M. (1995): Korrupció – szervezett bűnözés. In: Kriminológiai és Kriminológiai Évkönyv 32, 82–96. pp.

Kránitz M. (1996): A korrupció. In: Gönczöl K. & Korinek L. & Lévai M. (Szerk. 1996): 172–185. pp.

Lash, S. & Urry, J. (1994): Economies of Signs and Space. London: Sage Publications

László L. (1974): Uránbányászok. Budapest: Gondolat Kiadó

László-Bencsik S. (1973): Történelem alulnézetben. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó

Marx, R. (2008): Das Kapital. Ein Plädoyer für den Menschen. München Pattloch-Verlag

Melossi, D. (2003): „In a Peaceful Life”: Migration and the Crime of Modernity in Europe/Italy. Punishment and Society 5(4): 371–397. pp.

Messner, S. F. (1989): Economic discrimination and societal homicide rates: Further evidence on the cost of inequality. American Sociological Review 54, 597–611. pp.

Moldova Gy. (1977): Akit a mozdony füstje megcsapott. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó

Neubacher, F. (2006): An den Grenzen des Strafrechts – Stalking, Graffiti, Weisungsverstöße. ZStW 118 Heft 4, 855–877. pp.

Nováky Erzsébet & Tóth Attiláné (szerk. 2012): A Jövő és 2012. Gazdaság, Társadalom II. Arisztotelész 2012 Kiadó, Sopron.

Nováky Erzsébet (2008): Magyarország 2025. – Lehet másként is?! Budapest, 2008. március.

Nováky Erzsébet (2010.c): Magyarország 2025. – Lehet másként is?! In: Nováky Erzsébet (szerk.) (2010.a). 25-26. pp.

Nováky Erzsébet (szerk.) (2010.a): Magyarország 2025. Tanulmánykötet a Magyarország 2025 című akadémiai kutatás alapján. 1. kötet. Budapest.

Nováky Erzsébet (szerk.) (2010.b): Magyarország 2025. Tanulmánykötet a Magyarország 2025 című akadémiai kutatás alapján. 2. kötet. Budapest.

Oravecz E. (2009): Lelki hadviselés a klímaváltozás ellen. Népszabadság, 2009. október 14. 12. p. http://nol.hu/lap/tudomany/20091014-lelki_hadviseles_a_klimavaltozas_ellen

Peccei, A. (1984): Kezünkben a jövő. A Római Klub elnöke világproblémákról. Budapest: Gondolat Kiadó. (Eredeti megjelenés időpontja: 1981)

Prittwitz, C. (1999): Strafrecht und Risiko. In: Bora, A. (Hrsg. 1999): 193–206. pp.

Prittwitz, C. (2000): Skizzen zu Strafrecht und Kriminalpolitik in Zeiten der Globalisierung. In: Prittwitz, C. & Manoledakis, I. (Hg. 2000): 163–175. pp.

Prittwitz, C. & Manoledakis, I. (Hg. 2000): Strafrechtsprobleme an der Jahrtausendwende. Deutsch-Griechisches Symposium, Rostock

Sack, F. (1995): Társadalmi átalakulás és kriminalitás – a társadalmi átalakulás, mint kriminalitás. II. főreferátum a „Társadalmi átalakulás és bűnözés” címmel tartott Magyar-Német Kriminológiai Szimpóziumon. Budapest, 1995. augusztus 20-25. In: Irk F. (Szerk. 1997): 95–132. pp.

Shell Energy Scenarios to 2050.

Sheptycki, J. & Wardak, A. (Eds. 2005): Transnational and Comparative Criminology. London: Glasshouse Press

Sieber, U. (2007): Grenzen des Strafrechts. Grundlagen und Herausforderungen des neuen strafrechtlichen Forschungsprogramms am Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht. Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW), Heft/Band 119, 1–68. pp.

Valier, C. (2003) ‘Foreigners, Crime and Changing Mobilities’. British Journal of Criminology 43(1), 1–21. pp.

Wacquant, L. (1999): Suitable Enemies. *Punishment and Society* 1(2), 215–222.

Ziegler, J. (1999): *Die Barbaren kommen. Kapitalismus und organisiertes Verbrechen.*
Goldman